

KLIMAATFICTIE EN LEESMOTIVATIE IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

Verslag van een vooronderzoek naar de motiverende werking van klimaatfictie in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs

Dr. C. P. (Kees) Nuijten

1. Ontlezing als probleem

De lees- en schrijfvaardigheid van de Nederlandse jongeren (b)lijkt bij ieder PISA-rapport weer achteruit te zijn gegaan. Het schoolvak Nederlands kampt al decennia met een imagoprobleem dat gedeeltelijk wordt veroorzaakt door de als saai ervaren inhoud (KNAW 2019). De curriculumherzieningen van 1998 en later, die het schoolvak Nederlands ombogen richting het technisch aanleren van de instrumentele taalvaardigheden lezen, spreken en schrijven zijn ten koste van het literatuuronderwijs gegaan. Het lezen voor de eindlijst Nederlandse literatuur werd voor veel leerlingen in de bovenbouw van het havo en vwo tot een tijdrovende bezigheid die je maar afhoudt van leuke en interessante zaken als het bijbaantje, sporten, gamen, appen, uitgaan en shoppen. Terwijl ook de overgang van een cultuur van het gedrukte woord naar de beeldschermcultuur van nu het nodige heeft bijgedragen aan de literaire ontlezing onder jongeren.

De in het onderwijsveld overbekende en gevalideerde vooronderstelling dat ten behoeve van de leesmotivatie literatuur moet aansluiten bij de belevingswereld van de jonge, zich ontwikkelende lezer van literatuur (Beach & Appleman 2006, Witte 2008, Schram e.a. 2015) werpt de vraag op waaruit die belevingswereld dan bestaat? Of exacter geformuleerd: maken zaken als de vluchtelingenproblematiek of de klimaatveranderingen en de (negatieve) gevolgen hiervan op ons bestaan deel uit van die belevingswereld van de Nederlandse jongeren?

Dit lijkt inderdaad het geval te zijn. Actualiteit en urgentie spelen immers een belangrijke rol in de bekendheid van welk fenomeen dan ook bij jongeren. Hun vertrouwdheid met en belangstelling voor zaken als het milieu, de klimaatverandering en duurzaamheid is dan ook goeddeels ingegeven door de veelvuldige en veelvormige aandacht hiervoor op de televisie, in de moderne media, thuis en op school en in kranten en tijdschriften.

Uit onderzoek komt dit ook helder naar voren:

Jongeren onder de 18 jaar zien klimaatverandering als een groter gevaar dan volwassenen dat doen. De jongere generatie staat ook positiever tegenover klimaatmaatregelen, zoals het beschermen van natuurgebieden, het gebruik van hernieuwbare energie en klimaatvriendelijke landbouw, blijkt uit een onderzoek van het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) in samenwerking met de universiteit van Oxford. (NOS, 2021)

Bekendheid met en betrokkenheid bij dit actuele en urgente onderwerp maakt klimaatfictie wellicht aantrekkelijk voor deze doelgroep. Bijkomend voordeel is het gegeven dat klimaatfictie van tamelijk recente datum is en dus niet in een oubollige vorm is gegoten of last heeft van een gedateerd en hierdoor drempelverhogend taalgebruik.

2. De centrale vraag voor klimaatfictie in het vo

De centrale vraag rond klifi in het voortgezet onderwijs lijkt dan ook: sluit klimaatfictie aan bij de leesinteresse van de leerlingen in de bovenbouw van het havo/vwo? En vervolgens: werkt klimaatfictie motivatie-verhogend bij het lezen voor de literatuurlijst Nederlands in de bovenbouw van het havo en vwo?

Op de site van de UU-hoogleraar Moderne letterkunde, prof. dr. Geert Buelens wordt een mogelijke positieve invloed van klimaatfictie verwoord:

Met bosbranden, overstromingen en andere klimaatgerelateerde rampen is er deze zomer in de media veel aandacht voor klimaatverandering. Je kan je afvragen of mensen naast verslaggeving over al het onheil dat klimaatverandering brengt ook nog zitten te wachten op fictieve verhalen over dit thema. Volgens Buelens biedt literatuur een manier om vorm te geven aan de emoties die klimaatverandering oproept. Ook kan het ons helpen om een toekomst te visualiseren die meer hoopvol stemt dan het heden. "Het is denkbaar om via romans een beeld te geven van een wereld die veel duurzamer is dan de wereld die we vandaag kennen," aldus Buelens. "Die wereld vinden we misschien wel zo aantrekkelijk dat we ons steeds makkelijker kunnen voorstellen dat we inderdaad ons leven gaan omgooien om tot die duurzame wereld te komen.

Aansluitend op deze gedachte valt een tweede onderzoeksdoel te formuleren, namelijk de beantwoording van de vraag hoe de receptie van dit type literaire werken verloopt. Wat hebben de lezers van klimaatfictie – in dit geval de leerlingen uit de doelgroep – aan de boodschap in dit type teksten? In een ferm deel van de klimaatfictie wordt immers een dystopie verbeeld, als resultaat van onze omgang met de omringende wereld. Wat is de reactie van deze lezers op het sombere toekomstbeeld dat wordt geschetst in deze romans? Stemt dit moedeloos of zet het juist eerder aan tot actie en geeft het hoop dat het in de roman verbeelde onheil nog voorkomen kan worden door een duurzamer levenswijze?

Een andere belangrijke vraag bij dit type literaire teksten luidt dan ook: Wat is voor de leden van de doelgroep de boodschap in zo'n tekst en wat roept het aan emoties op bij deze lezers? Hoezeer raakt het je wat er in de roman verbeeld wordt?

Ook deze onderzoeksvragen kunnen in een vragenlijst voorgelegd worden aan de doelgroep. Maar hier kan wellicht ook een creatieve schrijfo opdracht inzicht geven in de (wijze) van verwerking van dit specifieke type literaire tekst.

3. Theoretisch kader en wat is nieuw?

In dit onderzoek wordt dus uitgegaan van fictieteksten waarin het klimaat, de klimaatsveranderingen en de gevolgen hiervan centraal staan. Hiermee wordt wel een heel specifieke invulling gegeven aan het concept 'aansluiten op de belevingswereld van de doelgroep'. Het gaat om de thematiek of inhoud van deze teksten, los van andere (literaire) aspecten als bijvoorbeeld de complexiteit van de vertelstructuur, de aanwezigheid van humor of de literaire schrijfstijl.

In principe kan klimaatfictie door schrijvers aangeboden worden op (vrijwel) alle leesniveaus, die bij *Lezen voor de lijst* (Witte, 2008) worden onderscheiden. Zaken als complexiteit van de vertelstructuur, literaire schrijfstijl en andere literaire tekstkenmerken zijn weliswaar belangrijk voor het onderscheid in de verschillende leesniveaus, maar voor dit onderzoek is de content het doorslaggevende criterium. Wat niet wegneemt, dat het om literaire fictie gaat en er dus

weldegelijke uiteenlopende literaire middelen door de auteur ingezet kunnen zijn om de 'boodschap' over het voetlicht te krijgen bij de lezers. En dit zal dan ook tot uiteenlopende maten van complexiteit leiden.

Klimaatfictie kan dus op alle leesniveaus aangeboden worden door de auteurs. Toch zou ook naar voren kunnen komen dat het genre klimaatfictie in grote lijnen aansluit bij wat Thomas Vaessens in zijn essay *De revanche van de roman* (Vaessens 2009) laatpostmoderne of geëngageerde literatuur noemt. Dit zijn literaire werken die op niet ironische wijze bepaalde, grote maatschappelijke problemen aan de orde stellen en zich richten op een ruim publiek van lezers. Niet alleen zouden de laatpostmoderne schrijvers zich onthouden van een ironisch commentaar dat immers veelal afstand schept tot het onderwerp, maar ook zouden zij bewust een relatief eenvoudige vertelwijze en een wat directe schrijfstijl hanteren om een groot heterogeen lezerspubliek te bereiken met hun claims ten aanzien van het vraagstuk dat zij tot onderwerp hebben gekozen van hun romans en novellen. Hiernaast zouden volgens Vaessens deze geëngageerde of laatpostmoderne schrijvers ook graag bereid zijn hun 'boodschap' uit te dragen via de wereld van de (moderne) media (Vaessens 2009). Mocht dit inderdaad het geval zijn dan zou dit laatste hun bekendheid onder de jeugd natuurlijk aanzienlijk vergroten.

4. Opzet vooronderzoek

Vier masterstudenten Nederlands van de Hogeschool Utrecht, werkzaam op zeer uiteenlopende scholen voor voortgezet onderwijs hebben in het kader van een eerstejaars cursus literatuurtheorie en verhaalanalyse meegewerkt aan een vooronderzoek waarin de eerder genoemde vragen centraal stonden.

1. Sluit klimaatfictie aan bij de belangstelling /leesinteresse van de leerlingen in de bovenbouw van het havo/vwo?
2. Werkt klimaatfictie motivatie-verhogend bij het lezen voor de literatuurlijst Nederlands in de bovenbouw van het havo/vwo?

Hierbij is gebruikgemaakt van de roman *Vichy* van Jan-Willem Anker, vooral vanwege het gegeven dat het een niet al te omvangrijke en eenvoudige hedendaagse roman betreft die de leerlingen op hun lijst voor het Schoolonderzoek Nederlands literatuur mogen zetten. Bovendien heeft Anker ook een essay geschreven over de moeilijkheden bij het schrijven van klimaatfictie, wat bruikbaar materiaal vormt voor de studenten die het onderzoek in hun klassen uitvoerden.

De studenten waren vrij in hun keuze voor een literatuurdidactische aanpak. Dit om te voorkomen dat de leerlingen meer op de didactiek/didactische aanpak zouden reageren dan op het type literaire teksten waar het in dit vooronderzoek om te doen is.

Wel stond de studenten een site ter beschikking met materiaal als opdrachten voor creatief schrijven over klimaatfictie, de vragenlijst, een interviewleidraad en het nodige materiaal over klimaatveranderingen in de vorm van uiteenlopende zakelijke teksten. Tevens was op deze site nog eens beknopt te lezen wat het doel was en binnen welke kaders dit onderzocht zou worden. Dit was eerder tijdens een college al uitgelegd en tussentijds hebben de vier studenten die aan het vooronderzoek meededen ruimte gekregen onderling te overleggen over hun aanpak.

Aan het einde van hun bijdrage aan dit vooronderzoekje hebben de vier masterstudenten uitgebreid gereageerd op een achttal vragen die ik hen heb voorgelegd (bijlage 1). Wat hier volgt is een samenvatting van hun bevindingen.

5. Resultaten en discussie

Een logische eerste vraag lijkt de vraag naar hoezeer zaken als klimaatveranderingen, de energiecrisis, verduurzaming en dergelijke eigenlijk leven onder de leerlingenpopulatie? Voor de leerlingen van het Christelijk College Nassau–Veluwe uit Harderwijk lijkt het allemaal nog rijkelijk ver van hun bed, net als de overstromingen in Duitsland en Limburg uit juni 2021. Covid komt dan bijvoorbeeld meer binnen bij deze vwo-leerlingen, omdat het hen direct raakt. Dit geldt niet voor de leerlingen uit de Unesco werkgroep van deze school die aan het onderzoek meededen. De docenten op deze school zijn voornemens in de nabije toekomst vakoverstijgende projecten op dit terrein te organiseren. Van het Christelijk College Groevenbeek uit Ermelo nam een hele havo 4-klas deel aan dit onderzoek. Deze leerlingen kennen een debatopdracht met stellingen over het klimaat die in samenwerking met maatschappijleer wordt behandeld. Bij maatschappijleer schrijven de leerlingen een betoog over dit onderwerp en ook bij aardrijkskunde wordt de nodige aandacht aan de (gevolgen van) klimaatveranderingen besteed.

Een deel van de leerlingen op het Zuider Gymnasium te Rotterdam is volgens hun docent Nederlands zelfs fanatiek met dit onderwerp bezig, terwijl eigenlijk alle leerlingen wel begrijpen hoe desastreus de gevolgen van klimaatverandering kunnen uitpakken. Individuele docenten op deze school roeren het onderwerp wel eens aan in hun lessen, zoals de docent scheikunde met een les over duurzame grondstoffen. Op het Melanchthon Schiebroek (Rotterdam) wordt dan weer weinig aandacht besteed aan klimaatverandering. De leerlingen gaven aan de docent Nederlands mee dat er bij aardrijkskunde soms kort aandacht voor is, maar dat het bij andere vakken niet wordt besproken. De resultaten uit de vragenlijst en het interview wijzen wel op grote interesse van de leerlingen voor zaken die het klimaat betreffen. De docent Nederlands van het Melachthon schrijft: *‘Leerlingen zijn zich bewust van de noodzaak en de uitdaging en lijken zich ook deels verantwoordelijk te voelen voor de oplossing. Eerder heb ik gesprekken gevoerd over politieke keuzes in mijn bovenbouwklassen en daaruit bleek ook dat het standpunt van partijen op het gebied van klimaat vaak doorslaggevend was. De leerlingen lijken zich meer bewust van de verantwoordelijkheid dan mijn eigen generatie. In de bijeenkomsten literatuur spraken we uitvoerig over waar het misgaat in de huidige samenleving en de leerlingen geven hierbij aan dat dit vooral ligt bij de grote bedrijven die louter gericht zijn op het maken van winst. Ook het autogebruik was een onderdeel waar lang bij stilgestaan werd. Leerlingen kunnen zich niet voorstellen dat er nog lang op benzine wordt gereden. Slechts één leerling gaf aan zelf heel concreet te letten op haar aandeel aan de klimaatverandering. Op het gebied van voeding maakt ze duurzame keuzes en er wordt minder lang onder de douche gestaan. De andere leerlingen gaven wel aan dat het helpend zou zijn als ouders kaders stellen voor het douchen en bijvoorbeeld het eten van vlees.’*

In de Verenigde Staten van Amerika wordt klimaatfictie gezien als een mogelijkheid om het opleidingscurriculum te verduurzamen door in het onderwijs te sturen op bewustwording over de (gevolgen van) klimaatsveranderingen. Hierbij lijkt overigens sprake van een activistische houding. In dit proces is volgens een aantal voormannen van The National Council of Teachers of English ook een belangrijke rol weggelegd voor moedertaal docenten, vanwege een aantal specifieke kwaliteiten van deze docenten (Beach, Share & Webb 2017). Voor de Nederlandse situatie zou je kunnen denken aan de wijze waarop docenten Nederlands vertrouwd zijn met het aanwenden van de actualiteit in hun lessen, bijvoorbeeld in de vorm van stellingen voor discussie en debat.

While the topic of climate change is typically taught in Earth Science classes, we believe that climate change should be addressed in many subjects, especially English language arts.

English language arts teachers can play an essential role in the struggle against climate change because they understand the power of literacy to critique multiple sources of information, to comprehend various perspectives, to create alternative discourses, and to generate possibilities for hope and activism. English teachers know about the human imagination and its capacity to understand the experiences of others, comprehend complex problems in human terms, and create alternative visions of the future. Literacy and the imagination are critical tools for comprehending and addressing climate change. In contrast, by not teaching about climate change, we are allowing our silence to normalize unsustainable systems and ideologies with disastrous consequences for everyone and everything (Beach, Share & Webb 2017).

De vier masterstudenten - allen docent Nederlands - die aan het onderzoek hebben meegedaan, blijken het in de kern eens over hun rol en verantwoordelijkheid op dit terrein. Wel gaven twee van hen expliciet aan een al te activistische houding en vooral het 'pushen van leerlingen' onwenselijk te achten. En ook werd een voorkeur geuit voor een vakoverstijgende aanpak van dit onderwerp.

Maar over het geheel genomen denken deze vier masterstudenten toch 'dat het waardevol is om belangrijke zaken via literatuur mee te krijgen. Docenten Nederlands kunnen zich goed voorstellen hoe je mee kunt leven met personages en situaties in literatuur.'

Een van de studenten laat ik hier uitgebreider aan het woord: 'Ik kan mij zeker vinden in het bovenstaande citaat van Beach, Share & Webb (2017). Tijdens dit onderzoek heb ik mezelf de vraag gesteld wat ik als docent Nederlands kan doen aan dit onderwerp. Ik kwam al snel tot het besef dat dit een heel geschikt onderwerp zou zijn om vaardigheden van het schoolvak Nederlands mee aan te leren. Afgelopen schooljaar zijn er bijvoorbeeld diverse mondelinge en schriftelijke betogen geweest over aspecten die met klimaatverandering te maken hebben. Dit kan veel breder getrokken worden en ook bij argumentatie, leesvaardigheid, spreekvaardigheid en formuleren kan klimaatverandering en duurzaamheid een rol spelen door als onderwerp te fungeren. Dit sluit aan bij het citaat uit de opgave, waarbij staat dat er binnen het moedertaalonderwijs niet inhoudelijk aandacht besteed hoeft te worden aan de theorie rondom duurzaamheid, maar dat het ermee bezig zijn en erover lezen en schrijven een zeer belangrijke taak is. Een concreet voornemen van mij is dan ook om de verschillende toetsingen te voorzien van een tekst/opdracht over klimaatverandering, omdat ik weet dat dit leerlingen interesseert. Naast dat het hierdoor meer plezier oplevert, kan het wellicht ook bijdragen aan een betere beheersing van de vaardigheden.'

Zoals hiervoor al is aangegeven, zijn de docenten/masterstudenten vrij gelaten in hun didactische aanpak, om de aandacht en reactie van de leerlingen vooral gericht te houden op het onderwerp klimaatfictie en de roman *Vichy* van Jan-Willem Anker in het bijzonder. Ik zal de keuzes van de docenten dan ook niet in extenso beschrijven.

Maar hoe zit het nu met onze belangrijkste vragen? Wordt de onderzoekshypothese, dat klimaatfictie aansluit bij de beleavingswereld van de bovenbouwleerlingen en hierdoor hun leesmotivatie verhoogt, inderdaad bevestigd? Of lijkt dit niet het geval? En natuurlijk wil ik ook graag weten of de keuze voor deze roman van Jan-Willem Anker met liefde en overspel tegen een achtergrond van klimaatveranderingen een handige keuze was?

Ik laat weer een van de docenten uitgebreider aan het woord over bevindingen met tien vwo-leerlingen die vrijwillig hebben meegedaan aan haar project rond *Vichy* waarin de leerlingen in eerste instantie in gefragmenteerde form kennismaakten met deze roman van Jan-Willem Anker:

‘Vijf leerlingen lezen alleen als dat voor school moet, vijf leerlingen juist niet voor school, maar uit eigen beweging. Twee leerlingen vinden dat Vichy gaat over liefdesrelaties. Acht leerlingen vinden dat Vichy gaat over de gevolgen van klimaatverandering.’ ‘Acht leerlingen vinden Vichy een goed geschreven en prettig leesbare roman. Zeven leerlingen staan neutraal in het thema, de gevolgen die in Vichy staan over klimaatsverandering maakt hen niet somber. Toch geven acht leerlingen aan dat de opwarming van de aarde de grootste bedreiging is voor de mensheid en negen leerlingen wisten al van klimaatverandering en de gevolgen daarvan. Bij negen van hen worden de gevolgen behandeld bij andere vakken.

De docent van het Christelijk College Nassau-Veluwe geeft over de klimaatroman van Jan-Willem Anker aan dat wat haar *‘betreft mag het klimaat best nog wat meer terugkomen of nog wat meer aangezet worden. Het is lichtvoetig gedaan voor mij schuurt het in deze roman nog net niet genoeg. Na de digitale vragenlijst heb ik de leerlingen in twee groepjes van vijf nogmaals uitgenodigd en gesproken. Ik wilde verder ingaan op de resultaten. We hebben gesproken over het thema klimaat en liefde in het boek. Leerlingen geven aan dat ze vinden dat klimaat er heel subtiel is beschreven, maar dat het door alles heen zit verwerven. Bijvoorbeeld door de contrasten droog en nat. Zelf heb ik dit ook zo ervaren, hierdoor komt het niet zwaar en belerend over. Leerlingen vonden het verhaal best realistisch geschreven. Alleen begrijpen ze echt niet waarom een man, die een zwangere vriendin heeft, vreemd gaat. Dat doe je niet. En wat betreft de liefde en overspel? Leerlingen uit 3 vwo gingen het liefst onder de tafel liggen toen ik dit aan hen voorlas, leerlingen van 4 vwo wilden hier echt niet over praten. Een leerling zei; ‘Tja, het maakt het verhaal allemaal wel wat sappiger’.*

Ook op de andere Veluwe school, het Groevenbeek bleek het interview door de docent met een klein aantal leerlingen verhelderend. Zij koos voor twee echte lezers en twee mindere. Een van de leerlingen is een heel ervaren lezer en hij gaf aan dat het taalgebruik van Anker eenvoudig te vinden, terwijl de andere leerlingen moeite hadden met de Franse woorden in de roman. Motiverend vonden zij vooral dat de korte hoofdstukken en de heldere structuur er voor zorgde dat je snel in het verhaal zat. En eigenlijk vonden ze het *‘vooral een liefdesroman, waarbij het klimaat het decor was. Over de inhoud van het verhaal werd vooral het vreemdgaan besproken; dat je je hoogzwangere vriendin achterlaat, vonden de leerlingen niet kunnen. De ervaren lezer zag de menselijke kant van het verhaal. ‘Vreemdgaan gebeurt en misschien sneller als je in een vakantie-achtige omgeving bent. Je bent in een andere omgeving en de hitte zorgt ervoor dat je misschien zelf ook verhit raakt?’*

Doordat deze leerlingen *Vichy* na lezing toch in de eerste plaats als een liefdesroman zien, heeft deze roman voor hen niet per se voor meer motivatie voor klimaatfictie gezorgd. Een van de vier ondervraagde leerlingen gaf aan wel meer klimaatfictie te willen lezen, maar dan liever geen boek over de ondergang van de wereld over vijftig jaar.

Volgens de docent van het Rotterdamse gymnasium zal de thematiek van klimaatromans de leerlingen denklijk wel aanspreken vanwege het gegeven dat het nauw aansluit bij hun belevingswereld. Uit eigenervaring weet hij dat discussies over dit onderwerp in de klas tamelijk enerverend verlopen. Hij is er echter niet zeker van of de belangstelling in het geval van *Vichy* niet eerder opgewekt wordt door de liefdesaffaires die erin voorkomen; het klimaat lijkt in zijn ogen wat meer het decor te vormen. Vanwege tijdgebrek heeft hij wel klassikaal lesgegeven over klimaatfictie in het algemeen en ook over *Vichy* van Anker, maar verder geen vragenlijst afgenomen.

Het onderwerp klimaat acht hij zeker motiverend, maar lezen wordt door zijn leerlingen toch al snel saai gevonden. *‘Ik vond Vichy zelf een heel aardige roman, maar of de leerlingen dat ook vinden is een tweede. Ik denk wel dat de soort roman ze meer aanspreekt dan andere genres, dus wat dat betreft zou het motiverend kunnen werken.’* Voorts noemt hij het didactisch interessant omdat je het

als docent *'kan laten terugkomen, in klassengesprekken, maar ook in verschillende creatieve opdrachten. Zo kun je dit boek heel makkelijk koppelen aan het schrijven van een betoog of een uiteenzetting, waarin ze het belang van klimaatverandering moeten aangeven.'*

De andere docent uit Rotterdam heeft een leesclubje begeleid dat samengesteld werd op basis van vrijwilligheid, wat meestal voor enthousiaste lezers zorgt, maar in dit geval denkbaar ook voor leerlingen die vooraf al geïnteresseerd zijn in zaken die het klimaat en de duurzaamheid betreffen. Hij heeft wel de vragenlijst afgenomen en zijn de leerlingen uit het leesclubje volgens de interviewleidraad bevraagd.

'De resultaten uit de enquête en het interview wijzen op grote interesse van de leerlingen op het gebied van klimaat. Leerlingen zijn zich bewust van de noodzaak en de uitdaging en lijken zich ook deels verantwoordelijk te voelen voor de oplossing. Op het gebied van duurzaamheid hebben alle leerlingen zich betrokken getoond. Een leerling spreekt van een 'openbaring', terwijl de drie anderen al meer bezig waren met het thema. Waar de een rekening houdt met de lengte van een douchebeurt, zoekt de andere de oplossing vooral bij grote bedrijven.'

Voor deze docent kwam uit de vragenlijsten naar voren dat de meeste leerlingen de liefdesrelaties duidelijker aanwezig vonden dan het klimaat. Een leerling vond beide thema's in evenwicht.

'Het merendeel van de leerlingen gaf aan niets geleerd te hebben over klimaatverandering, omdat ze al goed op de hoogte waren. Wel geven ze allemaal aan meer te willen lezen over dit onderwerp.'

Volgens de docent gaf ook het interview een vrij unaniem beeld. Hoewel één leerling aangaf niet veel van dit soort boeken te lezen, wordt lezen door alle leerlingen leuk gevonden. *Vichy* werd gewaardeerd en stond in hun ogen vooral in het teken van de liefde. De klimaataspecten blijven voor deze vwo-leerlingen klaarblijkelijk wat meer op de achtergrond. De leerlingen gaven aan meer te willen lezen over klimaatverandering.

Deze docent geeft aan dat hij *Vichy* enerzijds didactisch wel handig gekozen is, mede vanwege het realistische karakter, maar dat anderzijds het klimaataspect in deze roman wel wat op de achtergrond blijft.

Enkele kanttekeningen geplaatst door de studenten: twee van hen waren graag eerder in het cursusjaar al op de hoogte geweest van dit vooronderzoek, dan hadden zij meer tijd in kunnen ruimen in hun curriculum op school voor dit in hun ogen belangwekkende onderdeel. Ook andere studenten uit het eerste jaar hebben aangegeven het jammer te vinden niet mee te kunnen doen aan dit vooronderzoekje, juist vanwege het gegeven dat het zo laat in het schooljaar viel. De cursus waar dit onderzoek deel van uitmaakte, staat geroosterd in periode vier. Een andere verbeterpunt uit de groep van deze vier studenten heeft te maken met de didactische vrijheid; een eenduidige aanpak lijkt een van hen beter, iets wat ik betwijfel om bovengenoemd argument: wanneer de aanpak van klifi in de klas ineens erg zou afwijken van de standaard aanpak van literatuur door de docent in kwestie, zou dit vrijwel zeker de motivatie van de leerlingen beïnvloeden.

6. Conclusies

Terug weer naar de twee belangrijkste onderzoeksvragen. Sluit klimaatfictie aan bij de leesinteresse van de leerlingen in de bovenbouw van het havo/vwo? En werkt klimaatfictie motivatie-verhogend bij het lezen voor de literatuurlijst Nederlands in de bovenbouw van het havo/vwo?

Zijn deze vragen al te beantwoorden op basis van dit zeer beperkte onderzoek? Ik denk het niet. Alleen al het gegeven dat dit vooronderzoek methodologisch aan alle kanten rammelt, maakt dat de eerste conclusie moet zijn, dat geen al te ver voerende conclusies getrokken kunnen worden op basis van het voorliggende materiaal. Een tweede conclusie die hier nauw mee samenhangt, luidt dat bij het vervolgonderzoek de methode en uitvoering wel moeten voldoen aan de gebruikelijke voorwaarden en eisen van sociaal wetenschappelijk onderzoek, opdat er wel robuuste en (direct) bruikbare antwoorden op de onderzoeksvragen komen.

Ondanks deze 'schoten voor de boeg' geldt in mijn ogen dat het meer narratieve element van dit onderzoek in een bepaalde richting wijst en op die manier wel wat voorzichtige gevolgtrekkingen toelaat.

Zo is toch wel duidelijk geworden dat de leerlingen in de bovenbouw van havo en vwo inderdaad bekend zijn met klimaatveranderingen en de negatieve gevolgen hiervan voor de natuur en dus voor de mensheid. Vaak lijken zij zelfs niet alleen op de hoogte van deze materie, maar ook daadwerkelijk betrokken en bezig met antwoorden op de vele vragen die rijzen. Literaire teksten over het klimaat sluiten hier denkkelijk op aan.

In het vervolgonderzoek, dat dit in het huidige cursusjaar van start is gegaan, werken we weer met de roman *Vichy* van Jan-Willem Anker. Het is immers een good read gebleken voor havo en vwo leerlingen en een roman die geschikt was in het kader van het lezen voor de lijst. Bovendien werd in de 'controle groepen' - een leesclub van docentopleiders van de HU en de overige masterstudenten Nederlands - telkens aangegeven dat het klimaatelement toch minstens een belangrijk thema is in deze roman of anders wel het algehele en dwingende decor vormt waartegen de gebeurtenissen zich afspelen. Bovendien wordt in *Vichy* geen al te zwarte dystopie geschetst, iets waar leerlingen klaarblijkelijk minder in geïnteresseerd zijn.

Dat de hoofdpersoon Elmar niet direct herkend werd als anti-held, 'een lulletje roze-water' volgens de auteur zelf (Anker 2019), wiens handelen dus niet direct navolging verdient, lijkt mij niet per se heel onwelkom: het kan een aanleiding vormen voor discussie in de klas of leesclub.

Voor de masterstudenten was het onderzoeksonderwerp in ieder geval stimulerend genoeg; zij hebben dan ook een ferme bijdrage geleverd en dit inderdaad in zeer korte tijd.

Ten aanzien van het vervolgonderzoek nog een paar opmerkingen. Ditmaal wordt creatief schrijven ingezet, wat weldegelijk een ingreep is in de vrijheid van literatuurdidactiek van de masterstudenten die meedoen aan het onderzoek. Ook dient de gehele roman gelezen te worden, voordat de vragenlijst wordt afgenomen. Wel blijft het toegestaan dit werk met de gehele klas te lezen, of met een (klein) deel, bijvoorbeeld in een leesclubje.

Literatuur

Anker, Jan-Willem. (2019). 'Een Boek schrijven over het klimaatprobleem, dat is nog niet zo makkelijk.' In: *Trouw* 27/01/2019

Beach, R. & Appellmann, D. (2006). *Teaching Literature to Adolescents*. Routledge

Beach, R., Share, A. & Webb, R. (2017). *Teaching Climate Change to Adolescents: Reading, Writing, and Making a Difference*. Routledge and NCTE (national Council of Teachers of English)

Buelens, G. (2021). 'Klimaat fictie helpt ons na te denken over klimaatverandering':
<https://www.uu.nl/in-de-media/klimaatfictie-helpt-ons-na-te-denken-over-klimaatverandering>

KNAW (2019). *Nederlands verdient meer. Hoe de aantrekkelijkheid van de studie te vergroten*. Amsterdam, KNAW
https://pure.know.nl/ws/portalfiles/portal/12366778/20191030_Advies_KNAW_Neerlandistiek_1.pdf

Schram, D. (2015). *Hoe maakbaar is de lezer? De doorgaande leeslijn in wetenschappelijk perspectief*. Stichting Lezen/Eburon

Vaessens, T. (2009). *De revanche van de roman, Literatuur, autoriteit en engagement*, Nijmegen: Vantilt

Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. De literaire ontwikkeling van havo- en vwo leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Stichting Lezen Reeks. Eburon, Delft

BIJLAGE 1

Vragen en opdrachten n.a.v. het onderzoek 'klimaatfictie in de klas' met *Vichy* van Jan-Willem Anker

- a. Beschrijf kort hoe jij je les(sen) over klimaatfictie en de roman *Vichy* van Jan-Willem Anker hebt aangepakt. Geef dus kort je lesopzet met je didactische keuze(s) en beschrijf ook hoe het in de praktijk is verlopen.
- b. Wat is jouw eerste indruk? Wordt de onderzoekshypothese dat klimaatfictie aansluit bij de beleavingswereld van de bovenbouwleerlingen en het hun leesmotivatie verhoogt inderdaad bevestigd? Of lijkt dit niet het geval? Waar maak je dit uit op?
- c. Heb je al een idee wat er uit je vragenlijst en/of interview gaat komen?
- d. Is de keuze voor deze roman met liefde en overspel tegen een achtergrond van klimaatveranderingen in jouw ogen didactisch gezien een handige keuze? Waarom wel/niet?
- e. Houden zaken als de opwarming van de aarde, de CO₂-uitstoot, de afvalbergen en het streven naar duurzaamheid jouw bovenbouwleerlingen überhaupt bezig? Waar maak je dit uit op?
- f. Wordt er bij jullie op school in het onderwijs (biologie, aardrijkskunde, vakoverstijgende projecten o. i. d.) aandacht besteed aan duurzaamheid, het veranderende klimaat en de gevolgen hiervan? Graag naam en plaats van je school noemen.
- g. In de Verenigde Staten van Amerika wordt clifi (klifi) gezien als een mogelijkheid om het opleidingscurriculum te verduurzamen door in het onderwijs te sturen op bewustwording over de klimaatsveranderingen. Hier lijkt sprake van een activistische houding, waarbij de moedertaaldocenten op hun mogelijke rol in dit proces wordt gewezen vanwege hun specialismen (Beach, Share & Webb 2017).

While the topic of climate change is typically taught in Earth Science classes, we believe that climate change should be addressed in many subjects, especially English language arts. English language arts teachers can play an essential role in the struggle against climate change because they understand the power of literacy to critique multiple sources of information, to comprehend various perspectives, to create alternative discourses, and to generate possibilities for hope and activism. English teachers know about the human imagination and its capacity to understand the experiences of others, comprehend complex problems in human terms, and create alternative visions of the future. Literacy and the imagination are critical tools for comprehending and addressing climate change. In contrast, by not teaching about climate change, we are allowing our silence to normalize unsustainable systems and ideologies with disastrous consequences for everyone and everything (Beach, Share & Webb 2017).

- h. Hoe denk jij hierover?
- i. Wat moet beter in het vervolgonderzoek naar Klifi in de klas? Graag tips...